

Türkiye’de Kamu Dış Borçları ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Analizi

Serhat Gözen¹

Ersin Nail Sağdıç²

Özet

Kamu dış borçları ödendiği dönemler dikkate alındığında milli geliri azaltan ve vergi gelirlerini artıran bir etkiye sahiptir. Bunun yanında faiz ödemeleri ile kamu harcamalarını artırıcı bir etkiye sahiptir. Fakat kamu dış borçları genel itibariyle uzun vadeli uygulandığı düşünüldüğünde söz konusu borçların gelecek nesillere aktarılan bir yük olarak nitelendirilebileceği açıkça söylenebilir. Diğer bir ifadeyle kamu borçları gelecek nesillere aktarılan ek bir vergi yükü veya kamu harcaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısından hareketle bu çalışmanın odak noktası kamu dış borçları ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Buradan hareketle bu çalışmada 1990-2023 dönemi için kamu harcamalarının kamu dış borçlarına etkisi Türkiye özelinde ARDL analizi ile araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen ARDL eşbütünleşme test sonuçları, Türkiye’de uzun dönemde kamu harcamaları ve kamu dış borçları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, kamu harcamalarında meydana gelen %1’lik bir değişim uzun vadede kamu dış borcunda %0,23’lük pozitif bir değişime neden olmaktadır. Ayrıca nedensellik testi sonuçları, kamu harcamaları ile kamu dış borcu arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.

1. GİRİŞ

Kamu harcamaları devletlerin faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla yapmış oldukları harcamalardır. Kamu harcamaları genellikle vergiler olmak üzere çeşitli kamu gelirleri ile finanse edilmektedirler. Nitekim günümüzde kamu gelirlerinin yaklaşık %80-85 düzeyinde vergi gelirlerinden oluşmaktadır. 1990’lü yıllarından başından beri kamu harcamaları sürekli

1 Kutahya Dumlupınar University, Serhat.gozen@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1387-7883

2 Kutahya Dumlupınar University, ersinnailsagdic@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4022-8515

artış eğilimde olmasına rağmen kamu gelirleri ya da vergiler aynı düzeyde artış göstermemiştir. Bu durumun birçok nedeni vardır. Örneğin ekonomik kalkınma ve gelişme aşamalarında vergi gelirlerinin aşırı artış göstermesi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında kamu tercihi teorisi açısından değerlendirildiğinde hükümetlerin tekrar seçilme güdüsüyle vergileri artırmak istememeleri açık bir şekilde ifade edilebilir. Tam tersine kamu harcamalarını seçim dönemlerinde ya da seçmenlerini manipüle etmek amacıyla artırmak istemeleri kamu tercihi teorisinin temel vurguları arasında sayılmaktadır. Diğer taraftan sermaye piyasasının yetersiz olması ve yurtiçinde tasarrufların yetersiz olması gibi nedenler de iç borçlanmayı engellemektedir. Maastricht Kriterleri gibi devletin iç borçlanmasına sınır getiren ya da hükümetlerin merkez bankasından borçlanmasını yasaklayan mali kurallar da bu durumu zorlaştırmaktadır (Yıldız ve Köstekçi, 2017). Bu durumda da hükümetler kamu gelirlerinin bir alternatifi olarak dış borçlanmaya gitmektedirler. Çünkü dış borçlanmanın iç borçlanma ile kıyaslandığında öncelikle alındığı dönemde milli geliri artırıcı bir etkisi mevcuttur. Dış borçlanma aynı zamanda alındığı dönemde hane halkının satın alma gücünü artırması ve ülkeye ek kaynak sağlaması gibi etkiler meydana getiren bir borçlanma türüdür. Buna rağmen dış borçlanma, geri ödendiği dönemde milli geliri azaltan, vergi gelirlerini artıran, faiz ödemeleri açısından ise kamu harcamalarını artıran bir etkiye sahiptir. Fakat dış borçlanmanın genellikle uzun vadeli olarak uygulandığı düşünüldüğünde gelecek nesillere aktarılan bir yük olarak nitelendirilebileceği açıkça belirtilebilir. Bu anlamda gelecek nesillere aktarılan ek bir vergi yükü ya da kamu harcaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dış borçlanma ve kamu harcamaları arasındaki ilişki yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı birçok yönüyle ele alınabilir. Bu çalışmanın odak noktası kamu harcamalarının kamu dış borçlanması üzerinde bir etkiye sahip olup olmadığını tespit etmeye çalışmaktır. Günümüzde kamu harcamaları artan savunma harcamaları, kentleşme ve nüfus, ekonomik büyüme ve kalkınma, gelir ve kaynak dağılımındaki adaletsizlikler, seçim ekonomisi, teknolojik gelişmeler vb. gibi çeşitli nedenlerden dolayı sürekli artış halindedir. Bu durum literatürde kamu harcamalarının artış kanunu, sıçrama tezi temelinde sürekli olarak teorik ve ampirik çalışmalar ile desteklenmektedir. Artan kamu harcamalarını ise hükümetler öncelikle vergiler ve iç borçlanma kaynakları ile finanse etmeye çalışmaktadırlar. Fakat vergiler ve iç borçlanma ile sürekli artış halinde olan kamu harcamalarının finansmanı gelişmekte olan ülkeler için zor hale gelmektedir. Örneğin ülkedeki tasarruf düzeyinin yetersiz olması, finansal kaynakların yetersizliği, ödemeler bilançosundaki dengesizlikler, sanayileşme ve büyümenin yetersiz olması gibi faktörler bu zorlukların

başında ifade edilebilir. Bu yüzden hükümetler siyasi ve ekonomik maliyeti ilgili dönemde en az düzeyde olan dış borçlanmayı tercih etmektedirler.

Buradan hareketle bu çalışmada kamu harcamaları ve kamu dış borçlanması arasındaki ilişki Türkiye’de 1990-2023 yılları temelinde araştırılmıştır. Çalışmada giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde dış borçlanma ve kamu harcamaları arasındaki ilişki teorik açıdan ele alınmıştır. Üçüncü bölümde kamu harcamaları ve dış borçlanma ile ilgili yapılmış olan ampirik çalışmaları özetlemektedir. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan veri, yöntem ve bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümü ise analiz kısmında elde edilen bulguların yorumu ve çıkarımları içermektedir.

2. DIŞ BORÇLANMA VE KAMU HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TEORİK TEMELLERİ

Kamu borçları sağladıkları kaynaklar açısından dış borçlar ve iç borçlar olarak sınıflandırılmaktadır. İç borçlanma ülkelerin kendi kaynaklarından elde ettikleri bir borçlanma türüdür. Dış borçlanma ise devletlerin ülke dışındaki kişi veya kurumlardan döviz (yabancı para) cinsinden yapmış olduğu borçlanmadır. Dış borçlanma, devletlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kamu gelirlerini oluşturan finansman kaynakları yetersiz olduğu durumlarda diğer ülkelerden belirli bir süreliğine geri ödeme koşulu ile sağladıkları gelirler olarak basit bir ifadeyle tanımlanabilir. Dış borçlanmaya özellikle gelişmekte olan ülkelerde birden fazla nedenle başvurulmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler altyapı yatırımı için yetersiz sermaye birikimine sahip olmaları, üretim için yeterli hammadde ve ara mallara sahip olmamaları, teknolojik olarak yetersiz olmaları gibi temel nedenlerle dış borçlanmaya başvurumaktadırlar. Aynı zamanda gelişmiş ülkeler de dış borçlanmaya çeşitli nedenlerle başvurabilmektedir. Gelişmiş ülkeler genellikle olağanüstü harcamaların finansmanı ya da büyük projelerin finansman ihtiyacını karşılamak üzere dış borçlanmaya gitmektedirler. Fakat gelişmekte olan ülkelerde ödemeler bilançosundaki açıklar, kamu harcamalarının sürekli artış halinde olması ve vergi gelirlerinin yetersiz düzeyde olması dış borçlanmanın temel nedenleri arasında belirtilebilir.

Dış borçlanmanın nedenleri ülkenin iktisadi yapısı, gelir düzeyi, kalkınma seviyesi vb. gibi birçok faktöre bağlıdır. Bu kapsamda dış borçlanma nedenleri literatürde geniş bir şekilde ele alınmıştır (Pehlivan, 2022; İnce, 2001; Yıldız, 2024). Devletler dış borçlanmaya ilk olarak kalkınma aşamasında başvurumaktadırlar. Zira büyük ölçekli yatırımların finansmanı ve alt yapının oluşturulması bu durumun en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma modelleri çerçevesinde gerçekleştirilen

büyük ölçekli yatırımlar ancak bu sayede finanse edilmektedirler. Çünkü ülkelerin gelişmekte olduğu bu aşamada iç kaynakların ve sermayenin yetersiz olması borçlanmayı zorunlu kılmaktadır. Bunun yanında söz konusu gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma ve büyüme gerçekleşirken ülkedeki döviz ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Ülke içerisindeki büyüme yeterli seviyeye ulaşmadığında ya da ara ve yatırım malları ülke içinde üretilemediğinden bu aşamada bu tür malların ithal edilmesi gerekmektedir. Bu durum ise dış ödemeler dengesini bozmaktadır. Bu anlamda da gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanmaya başvurulmaktadır. Esasen iç borçlanma ya da dış borçlanma fark etmeksizin kamu kesiminin finansman açıklarını gidermek ve kamu gelirlerini zaman bakımından denkleştirmek devlet borçlanmasının diğer temel nedenleri arasında gösterilmektedir. Kamu kesimi finansman açıkları kamu kesimi gelirleri ve giderleri arasındaki fark olarak tanımlanabilmektedir. Geleneksel açık, birincil açık ya da operasyonel açık durumlarında devletler genellikle iç borçlanma yoluyla bu sorunları gidermeye çalışmaktadırlar. Benzer şekilde kamu gelirlerini zaman bakımından denkleştirme amacıyla da genellikle gelişmekte olan ülkelerde iç borçlanmaya gidilmektedir. Fakat iç borçlanma açısından gelişmekte olan ülkeler için birçok problem ortaya çıkmaktadır. Örneğin yurtiçi tasarrufların yetersiz olması, ülkedeki sermaye piyasasının gelişmemiş olması gibi durumlar bu ülkeler açısından iç borçlanma yapma durumlarını daha da zor hale getirmektedir. Benzer şekilde olağanüstü durumlar, ekonomik krizler, savunma harcamalarını artırma zorunluluğu gibi faktörler de bu olumsuz durumu perçinlemektedir. Sonuç olarak yukarıda bahsedilen dış borçlanma nedenleri gelişmekte olan ülkeler için kamu harcaması yapmayı doğrudan ya da dolaylı olarak zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmanın da odak noktası olan kamu harcamaları ve dış borçlanma arasındaki ilişkinin temel çıkış noktası buradan kaynaklanmaktadır. Literatürde de kamu harcamaları ve dış borçlanma bu açıdan ampirik ve teorik olarak sıklıkla çalışılmaktadır.

Kamu harcamaları ile dış borçlanma arasındaki ilişki öncelikle iktisadi görüşler temelinde değerlendirilebilir. Söz gelimi Klasik İktisadi Görüş’e göre devletler minimum düzeyde kamu harcaması ve kamu geliri elde edecek şekilde hareket etmek zorundadırlar. Altın bütçe ya da denk bütçe kuralı olarak da bilinen bu durum devletlerin bütçe açığı vermeyecek şekilde ekonomi içerisinde yer almalarını vurgulamaktadır. Diğer bir ifadeyle devletin ekonomik faaliyetlerinin minimum düzeyde olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu anlamda Klasik Yaklaşım borçlanmayı olağanüstü bir gelir türü olarak tanımlamıştır. Ancak zorunlu hallerde büyük ölçekli yatırımlar için kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Çünkü borçlanma ile ülke içerisindeki verimli kaynakların ülke dışına aktarılacağına, bu durumunda

ekonomik anlamda birçok olumsuz etki yaratacağını belirtmişlerdir (Çalçalı, 2013; Yılmaz, 2021; Yıldız 2024). Bunun yanında borçlanmanın geri ödeme dönemlerinin kamu harcamalarını artırıcı etkisi olacağından tekrar bütçe dengesinde bozulmaya neden olabileceği belirtilebilir. Keynesyen görüşte, kamu harcamaları- ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve kalkınma dönemlerinde kullanılacak önemli bir maliye politikası aracı olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında söz konusu görüş ekonomideki konjonktürel dalgalanmaları ve bütçe dengesizliklerini gidermek amacıyla vergilerden ziyade dış borçlanmanın kullanılabileceğini savunmaktadır. Her iki görüşten de kamu harcamaları ve kamu dış borçları açısından değerlendirildiğinde, dış borçlanmanın sonuç olarak kamu harcamalarını artıracağını diğer taraftan kamu harcamalarının tekrar finansman ihtiyacından dolayı dış borçlanmayı artıracığı sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla kamu harcamaları ile kamu dış borçlanmasının birbirlerini etkileyen iki önemli değişken olduğu ifade edilebilir.

Kamu harcamaları ve kamu borçlanması arasındaki ilişki kamu harcamaları açısından değerlendirildiğinde öncelikle bu ilişkinin kamu harcamalarının sürekli artış halinde olduğunu belirten teoriler ve çalışmalar temelinde gerçekleştiği belirtilebilir. Kamu harcamaları, Adolph Wagner'ın kamu harcamalarındaki artış hızının milli gelir düzeyindeki artış hızından daha fazla olduğunu tespit etmesinden sonra literatürde bir çok araştırmacı tarafından ampirik olarak çalışılmıştır. Bunun akabinde Alan Peacock ve Jack Wiseman tarafından ortaya atılan sıçrama tezi ile ilgili alanda çalışmalar daha hızlanmıştır. Günümüzde kamu harcamalarının sürekli arttığını gösteren birçok ampirik çalışma ve teori bulunmaktadır. Bu anlamda değerlendirildiğinde kamu harcamaları genel olarak ekonomik, sosyal, siyasi, askeri, demografik vb. gibi bir faktörle artış göstermektedir. Örneğin ekonomik büyüme ve kalkınma dönemlerinde alt yapı ihtiyacının artması, savaş ve benzeri durumlar için yapılan savunma harcamaları, kentleşmenin artması, maksimizasyon ilkesi, sosyal güvenlik harcamaları, çevre sorunları için yapılan harcamalar, ekonomik istikrar ve fiyat istikrarını sağlamak için yapılan harcamalar, teknolojik gelişmeler vb. gibi bir faktör kamu harcamalarının sürekli artmasına neden olmaktadır. Bu anlamda artan kamu harcamalarının finansmanını da yine hükümetler organize etmektedir. Hükümetler ise gelişmekte olan ülkelerde hem ortanca seçmen teorisi hem de seçim ekonomisi gibi nedenlerle kamu harcamalarının finansmanını vergiler yerine dış borçlanma ile gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan bu ülkelerdeki yetersiz yurtiçi tasarruf düzeyi gibi nedenler de bu durumu zorunlu kılmaktadır. Fakat dış borçlanma iç borçlanmaya göre hükümetler açısından daha konforlu ve iç piyasayı genişleten bir durum olduğundan

tercih edilmektedir. Sonuç olarak kamu harcamalarının sürekli olarak artış göstermesi hem dış borçlanmayı artıracak hem de dış borçlanmanın artması kamu harcamalarının tekrar uzun vade de artış göstermesine neden olacaktır.

Kamu dış borçlanmasını belirleyen faktörler açısından değerlendirildiğinde de kamu harcamalarının dolaylı olarak kamu dış borçlanması üzerinde etkiye sahip olduğu görülmektedir. Literatürde kamu dış borç yükünü belirleyen temel faktörlerin ekonomik büyüme, enflasyon seviyesi, faiz oranları, bütçe dengesi, kur seviyesi ve ödemeler dengesi olduğu belirtilebilir (Peker ve Bölükbaş, 2013; Erdem, 2016; Yılmaz, 2021; Karaş, 2022; Yıldız, 2024). Bu anlamda kamu harcamalarının bu değişkenlerle olan ilişkisi kamu dış borcunu etkilemektedir. Dolayısıyla kamu harcamalarının bu değişkenler aracılığı ile dolaylı olarak kamu dış borçlanmasını etkilediği belirtilebilir. Kamu dış borçlanmasının ekonomik etkileri açısından da kamu harcamaları ve kamu dış borçlanması arasındaki ilişki ele alınabilir. Bu anlamda kamu harcamaları ve kamu dış borçlanması dolaylı olarak birbirlerine etki etmektedirler. Fakat dış borçların ekonomik etkileri, ülkelerin sağladığı dış borçlanma kaynaklarını kullanım tercihi, ülkelerin ekonomik koşulları ve dış borçlanma koşullarına (vade, maliyet vb.) göre farklılık gösterebilmektedir (Yıldız ve Sağdıç, 2021).

Borçlanma literatüründe kamu borçlarını etkileyen temel faktörler borcun elde edildiği kaynak, kullanıldığı yer, borcun miktarı ve yapısı, borcun vadesi ve borcun geri ödeme şekli olarak sıralanabilir (Tosunoğlu, 2012). Kamu harcamaları ve dış borçlanma açısından bakıldığında burada en önemli faktör borcun geri ödeme şeklidir. Çünkü kamu borçları ödeme zamanında temel olarak vergi oranlarını ve türlerini artırarak, yeni borçlanma yaparak ya da para basma suretiyle finanse edilmektedir (Yıldız, 2024). Bu anlamda tekrar kamu harcamalarının artacağı belirtilebilir. Kamu borç yönetimi de kamu harcamalarını doğrudan etkileyen bir durumdur. Borç yönetimi borcun ödenmesine kadar geçen süreçte borçlanma ile ilgili her türlü işlemlerin yerine getirilmesi olarak tanımlanabilir (Açba, 1991). Dar ve klasik anlamda ise borçların süresi geldiğinde ödenmesidir (Yıldız, 2024). Bu anlamda borç servis yükünün azaltılması, borcun amortismanı, konsolidasyon, konversiyon gibi borçlanma ile ilgili tüm işlemlerin kamu harcamalarını artırıcı etkisi olduğu belirtilebilir. Diğer bir anlamda kamu borç yönetimi hem kamu harcamaları hem de kamu dış borçlanmasını etkileyen temel faktör olarak belirtilebilir (Yıldız, 2014).

3. Literatür İncelemesi

Kamu dış borçlanması ve kamu harcamaları arasındaki ilişki doğrudan ve dolaylı olarak literatürde birçok araştırmacının çalışma alanına girmiştir. Literatür incelendiğinde iki farklı açıdan değerlendirilebilir. Birinci açıdan değerlendirildiği kamu dış borçlanmasını ele alan çalışmalar temelinde kamu harcamaları dış borcu etkileyen dolaylı değişkenler arasında gösterilmektedir. Bunun yanında ikinci açıdan değerlendirildiğinde dış borçlanma kamu ve özel dış borçlanma olarak ayrı ele alınmaktadır. Konu ile ilgili en önemli ve ilk çalışmalardan birisi Barro (1979)'un çalışmasıdır. Barro (1979), çalışmasında Amerika Birleşik Devletleri için yapmış oldu çalışmada 1922-1976 arasında kamu dış borçlanmasını etkileyen birçok değişkeni analizine dahil etmiştir. Bu değişkenler arasında olan kamu harcamalarının kamu dış borçlanmasını pozitif yönde etkilediğine dair sonuçlar görülmektedir. Dış borçlanma literatüründe Edo (2002) ve Loganathan vd. (2010) çalışmaları da öncü çalışmalar arasındadır. Örneğin Loganathan vd. (2010) dış borç stoku ile kamu harcamaları arasında nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Dış borcu belirleyen faktörler içerisinde kamu harcamalarını dahil eden ve genellikle kamu harcamalarının dış borç düzeyini pozitif yönde etkilediğini gösteren birçok çalışma mevcuttur (Peker ve Bölükbaş, 2013; Esener 2013, Veiga ve Veiga 2014; Sağdıç ve Yıldız, 2020; Karaş, 2022). Bunun yanında Swamy (2015)'in çalışmasında elde ettiği gibi kamu harcamalarının dış borç üzerinde negatif etkide bulunduğunu gösteren çalışmalar da literatürde bulunmaktadır. Dış borçlanma literatüründe kamu dış borçlanması yerine dış borçlanma ve ekonomik faktörler ya da kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Örneğin Karagöl (2006), savunma harcamalarının dış borçlanmayı artırdığını tespit etmiştir.

Kamu harcamaları ve kamu dış borçlanması arasındaki ilişkiyi literatürde doğrudan araştıran çalışmalar sınırlıdır. Özellikle Türkiye özelinde yapılan çalışmalar az sayıdadır. Literatürde Türkiye için kamu harcamaları ve brüt dış borç stoku arasındaki ilişki 2003:Q1-2017:Q1 döneminde Bölükbaş vd. (2017) tarafından incelenmiştir. Bölükbaş vd. (2017) kamu harcamaları ve dış borçlanma arasında pozitif yönde ilişki tespit etmişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuca göre kamu harcamalarındaki %1'lik artışın dış borçlanmayı %1.21 oranında artırdığını tespit etmişlerdir. Kamu harcamalarının kamu dış borcu üzerindeki doğrudan etkisini inceleyen öncü çalışma Çadircı ve Kaya (2024) tarafından yapılmıştır. Çalışma Türkiye için 2006-2023 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar kamu harcamaları ve kamu dış borcunun enflasyon ve döviz kurundan etkilendikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında kamu harcamaları ve kamu dış borcu arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bağdıgen ve Abdullhakimoğulları (2005) Türkiye

için yapmış oldukları çalışmada borç servisi ve kamu harcamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Karagöz (2007) Türkiye temelinde yapmış olduğu çalışmada kamu harcamalarının dış borçlanma üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı tespit etmiştir. Koyuncu ve Tekeli (2010) 1990-2009 yılları arasında Türkiye’de kamu harcamalarının dış borç stokunu pozitif yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Peker ve Bölükbaş (2013) 2001-2010 yılları arasında kamu harcamalarının dış borçlanmayı belirleyen temel değişkenler arasında olduğu tespit etmişlerdir. Mah vd. (2013) yılında Yunanistan için yapmış olduğu çalışmada kamu harcamalarının kamu dış borcunu pozitif yönde etkilediğini göstermişlerdir. Uguru (2016) 1980-2013 döneminde Nijerya için kamu harcamalarının kamu borçlarını pozitif yönde etkilediğini bulmuştur. Dökmen ve Kaplan (2018), 1999-2015 yıllarında kamu sosyal harcamalarındaki artışın kamu borcunu artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Altıok ve Yamaçlı (2021) kamu dış borçlanması ve bütçe açığı arasında pozitif yönde ilişki tespit etmişlerdir.

Literatür genel olarak incelendiğinde çalışmaların üç kısma ayrıldığı görülmektedir. Borçlanma literatüründe çalışmalar sıklıkla kamu ve özel dış borçlanmayı birlikte esas alarak gerçekleştirilmişlerdir. Bunun yanında kamu dış borçlanma ve kamu harcamaları arasındaki ilişki doğrudan ampirik çalışmalarda nadiren ele alınmıştır. Bu çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan kamu dış borçlanması ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi doğrudan ele alması açısından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

2. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışma da Türkiye’de 1990-2023 yılları arasında kamu dış borçlanması ve kamu harcamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla oluşturulan Model 1, kamu harcamalarının (*KH*) kamu dış borçlanması (*KBORÇ*) üzerindeki etkisini tahmin edebilmek amacıyla oluşturulmuştur. Oluşturulan Model, Uguru (2016), Bölükbaş vd. (2017) ve Çadırcı ve Kaya (2024)’ün çalışmaları temel alınarak tahmin edilmiştir. Söz konusu ilişkiyi tahmin edebilmek amacıyla aşağıdaki model oluşturulmuştur:

$$\text{Model 1: KBORÇ} = \beta_0 + \beta_1 KH + \varepsilon_t \quad (1)$$

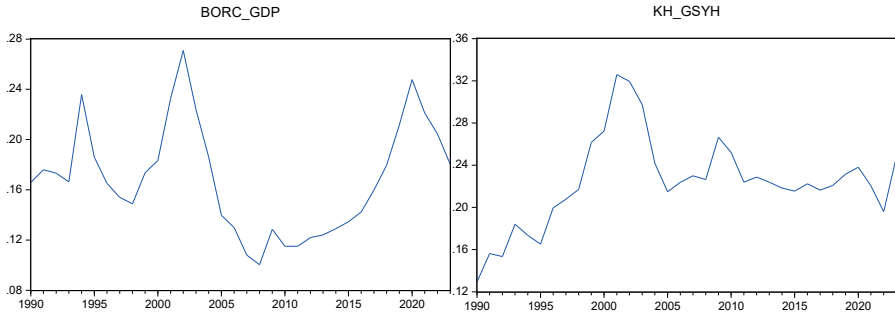
Model 1, kamu harcamalarının (*KH*) kamu dış borçlanması (*KBORÇ*) üzerindeki etkisini tahmin edebilmek amacıyla oluşturulmuştur. Eşitlikteki *KBORÇ* kamu kesimi brüt dış borç stokunun milli gelire oranını, *KH* ise merkezi hükümet tarafından gerçekleştirilen kamu harcama düzeyinin milli gelire oranını temsil etmektedir. Araştırmada kullanılan değişkenler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) ve Hazine ve Maliye Bakanlığı (HM) İstatistikler bölümünden derlenmiştir.

Araştırma kapsamında oluşturulan model tahmini için kullanılan değişkenlere ait bilgiler Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Bilgiler ve Tanımlayıcı İstatistikler

Kısaltma	Açıklama	Değişken	Veri Kaynağı
<i>KBORÇ</i>	Kamu Brüt Dış Borç Stokunun GSYİH’ya Oranı	Bağımlı	TCMB, HM
<i>KH</i>	Merkezi Hükümet Harcamalarının GSYİH’ya Oranı	Bağımsız	TCMB, HM
		<i>KBORÇ</i>	<i>KH</i>
	Ortalama	0.168665	0.224185
	Medyan	0.166100	0.223100
	Maksimum	0.271000	0.325900
	Minimum	0.100400	0.129400
	Standart Sapma	0.043270	0.042840
	Çarpıklık	0.480293	0.247442
	Basıklık	2.482021	3.518025
	Jarque-Bera	1.687292	0.727120
	Olasılık	0.430139	0.695197
	Gözlem	34	34

Araştırma kapsamında oluşturulan model tahmini için kullanılan değişkenlere ait bilgiler Tablo 1’de özetlenmiştir. Tablo 1’deki değişkenlere ait istatistikler incelendiğinde Türkiye’de 1990-2023 yılları arasında kamu dış borç stokunun milli gelire oranı ortalama %16, kamu harcamalarının milli gelire oranı ise %22 olarak gerçekleşmiştir. 1990-2023 yılları arasında kamu dış borç stokunun milli gelire oranının en yüksek olduğu dönem 2002 yılı, en düşük olduğu dönem ise 2008 yılıdır. Kamu harcamalarının milli gelire oranının en yüksek olduğu dönem 2001 yılı, en düşük olarak gerçekleştiği dönem ise 1990 yılıdır. Grafik 1, analizde kullanılan değişkenlerin 1990-2023 yılları arasındaki yüzdelik değişim seyrini göstermektedir.

Grafik 1: 1990-2023 Yılları Arasında Değişkenlerin Dağılımları

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

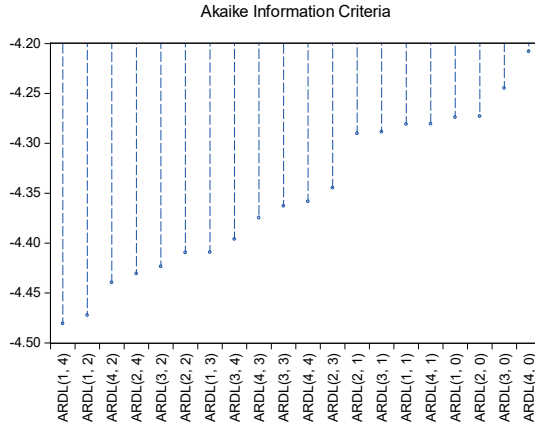
Araştırma kapsamında gerçekleştirilen analizde zaman serisi yönteminden yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri test edebilmek amacıyla öncelikle değişkenlerin durağanlıkları birim kök testleri ile tespit edilmiştir. Durağanlık seviyeleri için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) Birim Kök Testleri kullanılmıştır. Analizin sonraki kısmında Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Modeller (ARDL) yöntemi ile değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünlük ilişkisi belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişki ise ARDL Hata Düzeltme Modeli ile belirlenmiştir. Bunun yanında modelin kararlılık koşulları CUSUM ve CUSUMSQ testleri ile, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Düzey		Birinci Fark	
	ADF Test İst.	PP Test İst.	ADF Test İst.	PP Test İst.
<i>KBORÇ</i>	-4.5745 (0.0009)	-2.0344 (0.2714)	-8.4190 (0.0000)	-4.5839 (0.0009)
<i>KH</i>	-2.3385 (0.1667)	-2.4963 (0.1255)	-4.6172 (0.0008)	-4.6148 (0.0008)
<i>Kritik Değer %1</i>	-3.6537	-3.6537	-3.653730	-3.6537
<i>Kritik Değer %5</i>	-2.9571	-2.9571	-2.957110	-2.9571
<i>Kritik Değer %10</i>	-2.6174	-2.6174	-2.617434	-2.6174

Değişkenlerin durağanlık seviyeleri belirleyen ADF ve PP Birim Kök Testleri sonuçlarına göre KBORÇ değişkeninin seviyede ve birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Kamu harcamalarının milli gelire oranı (KH) değişkeninin ise seviyede durağan olmadığı ancak birinci farkı

alındıktan sonra durağan hale geldiği görülmektedir. Analizin bu kısmından sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi belirlemek amacıyla ARDL testi gerçekleştirilecektir. Çünkü değişkenler arasındaki farklı durağanlık seviyelerinde eşbütünleşme yöntemi olarak sıklıkla ARDL kullanılmaktadır. Ayrıca ARDL yöntemi farklı durağanlık seviyelerine sahip olan değişkenlerin sınır testi ve kısa dönem katsayısını gösterebilmek amacıyla hata düzeltme modelini kullanmaya olanak sağlamaktadır (Akel ve Gazel, 2014). ARDL yönteminde öncelikle optimum gecikme uzunluğu ve bilgi kriterine göre Akaike Bilgi Kriteri (AIC) değerinin en düşük olduğu model seçilmelidir. Grafik 2'de maksimum gecikme uzunluğunun 4 olarak belirlendiği en küçük AIC değerine karşılık gelen ARDL(1,4) modelinin seçildiği en iyi 20 AIC modeli gösterilmiştir.

Grafik 2: Akaike Bilgi Kriteri (En İyi 20 Model)

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Optimum gecikme uzunluğu belirlendikten sonra ARDL analizi için F istatistik değerinin sınır testi ile belirlenmesi ve kritik üst sınır değeriyle karşılaştırılması gerekmektedir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı F istatistik değerinin kritik üst sınır değerinin üzerinde kabul edilmektedir. Çalışmada gerçekleştirilen modelin ARDL sınır test sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model 1: $KBORÇ = \beta_0 + \beta_1 KH + \varepsilon_t$		
F İstatistiği	6.038793 (0.0000)	
Uygun Gecikme Uzunluğu	1, 4	
Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değer	
	Alt Sınır	Üst Sınır
%1	4.94	5.58
%2,5	4.18	4.79
%5	3.62	4.16
%10	3.02	3.51

Tablo 3’te %1 anlamlılık düzeyine sahip F istatistik değeri (6.038793) 4.94 üst sınır değerinin üzerinde olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur şeklindeki H_0 hipotezi reddedilerek kamu dış borç stoku ve kamu harcamaları arasında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Model 1’deki eşitliğe uygun olarak değişkenler arasındaki uygun gecikme uzunluğu ve uzun dönemli ilişkinin varlığının belirlenmesinden sonra değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi belirlemek amacıyla ARDL modeli oluşturulmuştur. EKK temelinde tahminde edilen ARDL model tahmininden elde edilen sonuçlar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: ARDL (1,4) Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: $KBORÇ$		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği (Olasılık)
$KBORÇ (-1)$	0.307890	1.546 (0.1356)
KH	0.754901	6.903 (0.0000)
$KH (-1)$	0.227854	0.8064 (0.4283)
$KH (-2)$	-0.469015	-1.4987 (0.1475)
$KH (-3)$	0.317764	1.0665 (0.2972)
$KH (-4)$	-0.385416	-1.8446 (0.0780)
C	0.038892	1.07208 (0.2948)
Tanısal Testler		
R2	0.797790	
Düzeltilmiş R2	0.745039	
F-istatistiği	15.12383 (0.000000)	
Breusch-Godfrey LM Testi	1.993895 (0.1081)	

ARCH LM Testi	0.559452 (0.4609)
Breusch-Pagan-Godfrey Testi	0.892390 (0.4247)
White Testi	1.914461 (0.4010)
Jarque-Bera Normallik Testi	0.984322 (0.6113)
Ramsey Reset Testi	0.000893 (0.9764)

Tablo 4, ARDL model tahmininin yanında modele ait tanısal testleri de özetlemektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere öncelikle Breusch-Godfrey LM testi temelinde modelde otokorelasyon sorunu olmadığı görülmektedir. Jarque-Bera testi sonuçları hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. ARCH-LM, Breusch-Pagan-Godfrey ve White test sonuçları modelde değişen varyans problemi olmadığını, Ramsey Reset testi sonuçları ise model kurma hatası olmadığını göstermektedir. F-istatistiği sonuçları modelin genel itibariyle anlamlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Bunun yanında R^2 değeri 0,79 değerinde olması bağımlı değişken olan kamu borç stokunun kamu harcamalarındaki değişimler tarafından oldukça yüksek düzeyde açıklandığını göstermektedir. ARDL (1,4) modeline ait uzun dönemli tahmin sonuçları ve değişkenlere ait katsayı değerleri Tablo 5'te özetlenmiştir. Araştırmada oluşturulan Eşitlik 1 temelinde uzun dönemli katsayıların tahmini için aşağıdaki ARDL (1,4) modeli tahmin edilmiştir:

$$KBORÇ = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} KH_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

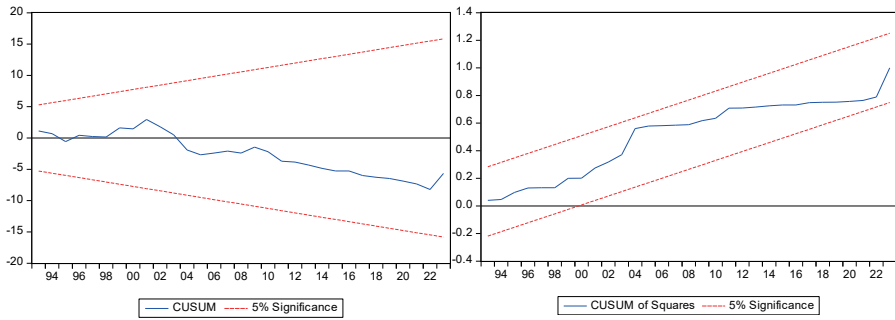
ARDL (1,4) modeline ait uzun dönemli tahmin sonuçları ve değişkenlere ait katsayı değerleri Tablo 5'te özetlenmiştir. Araştırmada oluşturulan Eşitlik 1 temelinde uzun dönemli katsayıların tahmini için aşağıdaki ARDL (m,n,p) modeli tahmin edilmiştir:

Tablo 5: ARDL (1,4) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: KBORÇ		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği (Olasılık)
KH	0.238693	34.289359 (0.0000)
C	0.582634	56.526708 (0.0000)

Tablo 5, kamu dış borç stoku ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi gösterebilmek amacıyla kurulmuş olan ARDL(1,4) modelinin uzun dönem tahmin sonuçlarını göstermektedir. Tahmin sonuçları KH değişkeninin %1

anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre elde edilen sonuçlar Türkiye’de 1990-2023 yılları arasında kamu harcamalarının milli gelire oranındaki (KH) %1’lik değişim kamu borç stokunun milli gelire oranı üzerinde %0,23 düzeyinde pozitif yönde değişime neden olmaktadır. Sonuçlara göre Türkiye’de uzun dönemde kamu dış borç stoku ve kamu harcamaları arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada tahmin edilen ARDL (1,4) modelinin yapısal kırılma ve kararlılık koşullarını ortaya koyabilmek amacıyla CUSUM ve CUSUMSQ grafikleri Grafik 3’te gösterilmektedir. CUSUM ve CUSUMSQ test sonuçları araştırmada kullanılan değişkenlerde yapısal kırılmaların bulunmadığını ve modelin istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bununla beraber modelde elde edilen parametrelerin kısa ve uzun dönemde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Grafik 3: CUSUM ve CUSUMSQ Testi

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

ARDL tahmin modelinde değişkenlere ait katsayıların uzun dönemli tahminleriyle beraber hata düzeltme modeli ile kısa dönemli katsayılar tahmin edilmektedir. Eşitlik (3) kısa dönemli katsayıların tahmini için oluşturulan hata düzeltme modelini göstermektedir.

$$\Delta KBORÇ = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta KH_{t-1} + \beta_4 ECM_{t-1} + \varepsilon_i \quad (3)$$

Hata düzeltme modelinde ECM_{t-1} değişkenlerin uzun dönemli ilişkisinin belirlendiği modele ait gecikme değerlerini göstermektedir. Hata düzeltme terimi değişkenlere ait kısa dönemdeki değişim ya da dengesizliklerin uzun dönemdeki düzeltme katsayısını göstermektedir. Kısa dönem katsayıların yorumlanabilmesi için hata düzeltme teriminin anlamlı ve negatif olması gerekmektedir.

Tablo 6: ARDL (1,4) Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\Delta KBORÇ$		
Değişkenler	Katsayı	t istatistiği (Olasılık)
$\Delta(KBORÇ (-1))$	0.238693	43.740413 (0.0000)
$\Delta(KH)$	0.006978	1.200683 (0.0000)
ECM (-1)	-0.390959	-5.103498 (0.0000)

Tablo 6, hata düzeltme modeli sonuçlarını göstermektedir. Hata terimi katsayısı olan ECM (-1) negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. %1 anlamlılık düzeyinde modelde kısa dönemde meydana gelecek şok etkilerinden meydana gelecek sapmaların uzun dönemde %39'unun düzeltilebileceği anlaşılmaktadır. Buna göre, kısa dönemde kamu harcamalarında meydana gelecek %1'lik değişimlerin kamu dış borçlanması üzerinde %0,0006 pozitif yönde değişime neden olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7: Granger Nedensellik (Pairwise) Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Gecikme	Gözlem Sayısı	F-Değeri	P- Değeri
$KBORÇ \rightarrow KH$	2	34	3.48147	0.0452
$KH \rightarrow KBORÇ$	2	34	2.77089	0.0804

Çalışmada gerçekleştirilen analizin son aşamasında Türkiye'de 1990-2023 yılları arasında kamu dış borç stoku ve kamu harcamalarının milli gelire oranı arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Tablo 7, değişkenler arasındaki nedensellik test sonuçlarını göstermektedir. Nedensellik test sonuçlarına göre Türkiye'de ilgili dönemde kamu dış borçlanması ve kamu harcamaları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ

Kamu harcamaları devletlerin üstlenmiş olduğu faaliyetleri yerine getirmek ve bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapmış oldukları harcamaları ifade etmektedir. Kamu harcamalarının ekonomik etkileri harcamanın gerçekleştiği alan ve harcamanın karşılandığı finansman aracı bakımından farklı sonuçlar meydana getirmektedir. Kamu harcamaları ekonomik etkilerinin yanında kamu finansmanı dengesi açısından da önemli bir yere sahiptir. Zira kamu harcamaları ekonominin gelişme dönemlerinde özellikle altyapı, kentleşme, yetersiz sermaye birikimi gibi nedenlerle sürekli artış eğilimindedir. Savunma harcamaları da bu ülkeler için kamu harcamalarını artıran temel faktörler arasında sayılabilir. Bunun yanında kamu tercihi teorisi açısından değerlendirildiğinde kamu harcamaları hükümetlerin

tekrar seçilebilmek amacıyla kullanabildikleri bir araç haline gelebilmektedir. Literatürde de kamu harcamalarının sürekli artış halinde olduğunu ortaya koyan çok sayıda teori ve ampirik çalışma mevcuttur. Burada en önemli nokta devlet açısından kamu harcamalarının finansmanıdır. Kamu harcamaları temel olarak kamu gelirleri ile finanse edilmektedir. Kamu gelirleri arasında da gelişmekte olan ülkelerde en fazla paya sahip olan vergi gelirleridir. Fakat vergi gelirlerini kamu harcamalarının finansmanında sürekli kullanmak ve bu amaçla vergi gelirlerini artırmak ekonomiyi birçok yönden olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan dolayı devletler genellikle söz konusu harcamaları finanse etmek için borçlanmaya başvurumaktadırlar. Devlet borçlanması temel olarak iç ve dış borçlanma olarak iki kategoriye ayrılabilir. İç borçlanma ülke için kaynaklardan devletin borçlanmasıdır. Bu çalışmanın odak noktası dış borçlanma olduğu için iç borçlanma, kamu harcamaları ve ekonomik etkilerine değinilmemiştir. Dış borçlanma ya da kamu dış borçlanması dış kaynaklardan hükümetlerin genellikle uzun vadelerde borçlanmasını ifade etmektedir. Kamu dış borçlanması diğer dış borç yöntemleri gibi uzun vadeli yapıya sahip olduğundan hem hükümetler açısından hem de vatandaşlar açısından etkileri hemen hissedilmeyen ya da hissedilmek istenmeyen finans kaynağıdır. Kamu dış borçlanması ekonomik açıdan çok sayıda faktörden etkilenmektedir. Bazı faktörler doğrudan kamu dış borçlanmasını etkilerken bazı faktörler ise dolaylı olarak etkilemektedir. Bu çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak çeşitli etkilere sahip olan kamu harcamalarının kamu dış borçlanmasına etkileri araştırılmıştır. Buradan hareketle bu çalışmada Türkiye’de kamu harcamalarının kamu dış borçlanması üzerindeki etkileri 1990-2023 yılları arasında zaman serisi yöntemine göre araştırılmıştır.

Araştırmada öncelikle kamu dış borçlanması ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla oluşturulan modelde kullanılan değişkenlerin durağanlıkları tespit edilmiştir. Buna göre analizde kullanılan değişkenlerden kamu dış borçlanmasının seviyede ve birinci farkta durağan olduğu, kamu harcamalarının ise seviyede durağan olmadığı fakat birinci farkında durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Buna göre araştırmada oluşturulan modelin tahmini için değişkenlerin durağanlık seviyelerine göre ARDL analizi kullanılmıştır. ARDL (1,4) modelinin uzun dönem tahmin sonuçlarının göre kamu harcamaları (KH) değişkeninin %1 anlamlılık düzeyinde kamu dış borçlanma düzeyine pozitif yönde bir etkiye sahip olduğunu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Türkiye’de 1990-2023 yılları arasında kamu harcamalarının milli gelire oranındaki (KH) %1’lik değişimin kamu borç stokunun milli gelire oranının üzerinde %0,23 düzeyinde pozitif yönde değişime neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ampirik bulgular kamu dış borç stokuna dolaylı ya da doğrudan etkiye sahip olan kamu harcamalarının dış borçlanma politikalarında dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Açba, Sait (1991). *Devlet Borçlanması*, Afyon.
- Altıok, Ş.B. & Yamaçlı, D.S. (2021). Türkiye’de Kamu Borçlanması: 2002-2019 Dönemi İçin Dinamik Bir Analiz. *Erciyes Akademi*, 35(3): 1269-1285.
- AKEL, V. & GAZEL, S. (2014). Döviz Kurları ile BİST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünlük İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 23-41.
- Bağdigen, M. & Abdulkakimoğulları, E. (2005). Borç servisi ile kamu gelir ve harcamaları arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (2), 29-48.
- Barro, R. J. (1979). On The Determination of The Public Debt. *Journal of Political Economy*, 87(5), 940-971.
- Bölükbaş, M.T., Yenipazarlı, A. & Bölükbaş, M. (2017). Kamu Harcamaları ve Dış Borçlanma İlişkisi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(12):164-176.
- Buyrukoğlu, S., Canbolat, N. & Arslan, U. (2023). Türkiye’deki Kamu Dış Borç Stokunun Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Journal of Business and Communication Studies*, 2(2): 174-196.
- Çadırcı, Ç. & Kaya, L. (2024). Enflasyon ve döviz kuru etkisi altında kamu harcamaları ve dış borç ilişkisi: Türkiye için simetrik ve asimetrik nedensellik analizi. *KOCATEPEİİBFD*, 26(2), 222-237. <https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1427063>
- Çalcalı, Ö. (2013). Kamu Maliyesi Perspektifinden Adam Smith, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 6(11): 89-107.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(336): 427-431.
- Dökmen, G. & Kaplan, Z. (2018). Sosyal Harcamaların Devlet Borçlanması Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Research Journal of Public Finance*, 4(2): 99-113
- Edo, S. E. (2002). *The external debt problem in Africa: a comparative study of Nigeria and Morocco*. African Development Bank Blackwell Publishers, USA.
- Erdem, M. (2016). Devlet Borçları (7. Baskı), Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Esener, S. Ç. (2013). *Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Dış Borçlanmanın Belirleyicilerinin İncelenmesi: 1980–2010*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: Ankara, Yayın No: 2013/424.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021). *Ekonomik Göstergeler*, <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>, Erişim Tarihi: 17.03.2024.
- İnce, Macit (2001). Devlet Borçları ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara

- Karaş, G. (2022). Türkiye’de Kamu Dış Borç Yüküne Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi (1974-2020). *Gümrük Ticaret Dergisi*, 9(29): 42-57.
- Karagol, E. (2006). The relationship between external debt, defence expenditures and GNP revisited: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 17(1): 47-57.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de dış borçlanmanın nedenleri ekonometrik bir değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 66: 99-110.
- Koyuncu, F. T., & Tekeli, S. (1990). 1990 sonrası dönemde Türkiye’de dış borç stoku üzerinde etkili olan ekonomik faktörlerin analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1):123-130.
- Loganathan, N., Sukemi, M. N. & Sanusi, N. A. (2010). External debt and macroeconomics performance in Malaysia: sustainable or not?. *Global Economy and Financial Journal*, 3(2).
- Mah, G., Mukkudem-Petersen, J., Miruka, C. & Petersen, M. A. (2013). The impact of government expenditure on the Greek government debt: An econometric analysis. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(3), 323-330.
- Pehlivan, O. (2022). Kamu Maliyesi, Celepler Matbaacılık Basım Yayın ve Dağıtım, Trabzon.
- Peacock, A. T., & Wiseman, J. (1961). *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*. Princeton: Princeton University Press.
- Peacock, A. T., & Wiseman, J. (1979). *Approaches To the Analysis of Government Expenditure Growth*. *Public Finance Review*, 7(1), 3-23.
- Peker, O. & Bölükbaş, M. (2013). Türkiye’de Dış Borçlanmanın Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2):289-302.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis. *The Econometric Society*, 57(6): 1361-1401.
- Perron, P. (1997). Further Evidence On Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables. *Journal of Econometrics*, 80(2): 355-385.
- Sağdıç, E.N. & Yıldız, F. (2020). Factors Affecting External Debt in Transition Economies: The Case Of Central Asia and The Caucasus. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(4): 891-909.
- Swamy, V. (2015). *Government Debt and Its Macroeconomic Determinants – An Empirical Investigation*. MRPA Paper No. 64106.
- Tosunoğlu, Ş. (2012). *Devlet Borçlanmasının Genel Özellikleri*, Devlet Borçları (Editörler: F. Tekin ve Ş. Tosunoğlu), Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Yayın No: 1541, Eskişehir.

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2021). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim Tarihi: 16.03.2024.
- Uguru, L. C. (2016). The Link between public debt and government expenditure pattern: the Nigerian experience. *IOSR Journal of Business and Management*, 18(1): 37-41.
- Veiga, L. G. & Veiga, F. J. (2014). *Determinants of Portuguese Local Governments' Indebtedness*. NIPE WP: 16/2014.
- Wagner, A. (1967). Three Extracts on Public Finance (1883). İçinde *Classics in the Theory of Public Finance* (ss. 1-27). St. Martin's Press.
- Yıldız, F. (2014). Türkiye'de 1990-2012 Döneminde Kamu Borç Yönetimi ve Kamu Borç Yapısındaki Değişim Üzerine Bir İnceleme, *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(4): 67-104.
- Yıldız, A. & Köstekçi, A. (2017). Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye'nin Mali Kural Performansı (2000-2015), *Güncel Gelişmeler Perspektifinden Kamu Maliyesinde Seçme Konular* (Editörler: Yıldız, F. ve Tüncel, G.), Savaş Yayınları, Ankara.
- Yıldız, F. & Sağdıç, E.N. (2021). Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kamu ve Özel Sektör Dış Borçları Açısından BRICS-T Ülkeleri Analizi. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2): 839-863
- Yıldız, F. (2024). Kamu Borçlarının Belirleyicileri Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Analizi, *Özgür Yayınlar*, Gaziantep. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub433>.
- Yılmaz, B. E. (2021). *Devlet Borçları ve Türkiye'de Borç Çıkmazı*. Der Yayınları, İstanbul.